

Nr. 17 Februar 1987

NYTT FRA GRENLAND ÆTTEHISTORIELAG

Tema Ekteskapsregler

Brudedrakt fra Fana

INNIOELD - NR.17 FEBRUAR 1987.

EKTESKAPSREGLER GJENNOM TIDENE.....	side 3
SPØRSMÅL OG SVAR.....	side 9
EIDANGER BYGDEHISTORIE.....	side 11
LAGSNYTT.....	side 14

REDAKSJONSKOMITE:

THOR GUNDERSEN, SIVERT URNES VEI 55, 3700 SKIEN	TLF. 22784
ROAR F.NESSE, HÅVUNDV.377, 3900 PORSGRUNN	TLF. 31087
DAG STRAUME, CAMILLA COLLETS VEI 13, 3700 SKIEN	TLF. 21847
PER CHR. SVENDSEN, HOVET RING 55, 3900 PORSGRUNN	TLF. 12416

Ekteskapsregler gjennom tidene.

Den hedenske tiden.

Ekteskap ble sett på som en rein ættesak, eller rett-
tere en sak mellom to ætter. Det var ekteskap mellom to fra
likeverdige ætter som ble sett på som det mest ønskelige.
Ekteskap var en kontrakt, der vilkåra for brudekjøpet,
eller „giftingsgåva“, ble nøye avtalt.

Tilfeldig valg av ektemake kunne ikke godtas. Det var
dødsstraff for den som krenket annen manns kone eller
krenket ei ungmøy. Men det synes som flerkoneri var tillatt
i Norge i den hedenske tiden. Det var faren som sto for
bortfestinga av døtrene sine, men dersom faren var død,
var det en bror som fikk denne oppgaven. Etter vårt syn
hadde kvinnene selv små - eller nærmest ingen - rettigheter
når det gjaldt giftermålet. Det vanlige synet var at ei kone
var mannens eiendom, men likevel hadde hun en aktet posisjon
i de høyere lag av folket. Det tyder jo funnene i kvinne-
graver på.

Trellene var regnet som lavætta folk, og de var nærmest
rettsløse. Etter Gulatingsloven kunne treller fritt leve
sammen og få barn, og ei trellkvinne kunne få barn både med
trell og fri mann.

I den hedenske tiden var det husfaren som avgjorde om
et barn skulle få leve opp eller settes ut i villmarken for
å dø. Hvor omfattende denne uhyggelige skikken ble praktisert
vet vi ikke, men den var kjent og benyttet både i Norge og
på Island. Skikken ble vel etter hvert avskaffet etter at
kristendommen kom til landet. Det var oftest barn med lyter
og vanskapninger som ble „satt ut“.

Hvilke regler som gjaldt for inngåelse av ekteskap
mellom slektninger i denne tiden, vet vi ikke noe sikkert om.
En islandsk professor har funnet ut at forbud bare gjaldt
giftermål mellom søsken og mellom barn og foreldre i før-
kristen tid. Det er likevel ting som tyder på at heller ikke
disse reglene ble tatt så høytidelig. I norrøn mytologi er
ekteskap mellom søsken ikke ukjent.

Middelalderen.

Det som vi i norsk historie kaller middelalderen, er tiden fra år 1000 til 1500. I denne perioden var det den katolske kirken som rådde i Norge. Med innføringen av kristendommen kom også læren om synd og frelse. Dette nye synet og det hedenske var så ulike som ild og vann. Også når det gjaldt synet på giftermål og samliv førte nok kristendommen visse endringer med seg. Kirken satte bl.a. krav om enegifte, og man fikk ikke holde bryllup på helgedager. Skikken med å "sette ut" barn ble som nevnt avskaffet.

Etter hvert ble rettsreglene for giftermål og samliv mellom mann og kvinne strammet til. Kirken fikk domsrett i åndelige saker, om ekteskap, ekte fødsel, hor, blodskam og sedløshet. Det oppsto stadig konflikter mellom kirkens regler og moralkrav og drifter som gikk sine egne veier. Ikke minst var de strenge skyldskapsreglene som ble innført, årsak til konflikter. Det er få lovregler som har ført til så mye lidelse, sorg og uhygge som disse. Dette gjelder enda mer i de første hundreåra etter reformasjonen, da det ble benytta barbariske straffemetoder.

Kristendommen forandret nok lite på de gamle skikkene i første omgang. Noe krav om kirkelig vielse stilte kirken ikke. Senere ble det krevd at paret skulle møte opp i kirken, men kirken forlangte ikke selv å få innstifte ekteskapet. Den begrenset seg til å påse at ekteskapet var lovlig, og at partene ikke var for nærskyldte eller fraskilte.

Først etter reformasjonen, i 1589, kom det påbud om kirkelig vielse som den eneste legale form for inngåelse av ekteskap. Likevel søkte nok folk flest også i middelalderen kirkelig velsignelse over ekteskapet.

Forbudte ledd.

Med kristendommen fikk vi en rekke forbud når det gjaldt giftermål. Både i Gulatingsloven og de andre norske landskapslovene har vi regelen om at de nærmeste slektninger som kan gifte seg, er sjumenninger (I svogerskyldskap ikke nærmere enn femmenning.) I 1152 ble det tillatt å gifte seg

med seksmenning, dette på grunn av glisen bosetning.

I tillegg kom det såkalte åndelige skyldskap. Det var forbud mot å gifte seg med sin gudmor eller gudfar, dernest var det forbudt for fadderne til et barn å gifte seg innbyrdes. Det var også forbudt for foreldrene å gifte seg senere med en som hadde vært fadder til deres barn. Åndelig skyldskap kunne også oppstå ved ferming, den katolske parallell til konfirmasjon.

Loven tilsa at ekteskap som var inngått trass i åndelig skyldskap, skulle oppløses. De som gifta seg i forbudte ledd, gjorde seg skyldig i blodskam. Straffen for slike forbrytelser kunne være bøter til biskoppen. Trolig kan en stor del av godssamlingene til kirkene føres tilbake til slike bøter.

Svartedauen 1349-50 førte til en veldig uttynning av befolkningen, og de gamle normene gikk dels i oppløsning.

Mor og barn.

Kristendommen krevde at alle barn skulle få leve opp, og at de skulle føres til kirke og døpes. Prestene hadde plikt til å døpe alle barn, også de som var født under umoralske forhold. Presten kunne heller ikke tvinge en ugift mor til å navngi barnefaren. Var det prestens skyld at et barn døde udøpt, skulle han bøte for det.

Kirken påla kvinnene å stille seg slik at de ikke var alene og uten hjelp under fødselen. En kone som kunne tilkalles i slike tilfeller, ble kalt nerkone eller lysmor. Det måtte alltid finnes døpevann for hånden. I ytterste nød kunne foreldrene selv døpe et barn, men de ble da åndelig skyldte og måtte skrifte før de igjen kunne leve sammen som ektefolk.

Det var gammel tru at kvinnene var ureine etter en fødsel. Dette har sin rot i Moseloven. Den gamle skikken med den såkalte introduksjon etter en fødsel ble opprettholdt etter reformasjonen og praktisert langt opp mot vår tid mange steder.

Lover og straff.

Som før nevnt festa faren bort jenta, eller en bror gjorde det hvis faren var død. Ei enke derimot kunne feste bort seg selv, etter råd fra slekten. Ei jente som gifta seg uten sin fars eller frenders samtykke, hadde forbrutt all sin arv.

Fra midten av 1400-tallet har vi en del oppsatte botsregler:

For å la barn dø uten dåp	3 år
Hor (ekteskapsbrudd)	7 år
Dobbelt hor (mellom gifte)	9 år
Blodskam (1. grad)	15 år
Blodskam (2. grad)	12 år
Blodskam (3. grad)	9 år
Blodskam (4. grad)	6 år
Sodomi (homoseksualitet)	15 år
Crimen bestialitatis (samkvem med dyr)	15 år.

På et riksrådsmøte i 1478 ble det gjort vedtak om at godset til den som gjør seg skyldig i blodskam 1. og 2. grad, eller gjør seg skyldig i synd mot naturen, skal skiftes likt mellom kirken og kongen. Vi kjenner til mange slike sedelighets-saker fra middelalderen. Den mest kjente saken fra slutten av den katolske tiden er tragedien med Niels Lykke, gift med datter til fru Inger til Austråt. Niels Lykke fikk som kjent et barn med sin avdøde kones søster Lucia.

Trass i strenge straffer og lover var det mye umoral og løslevnet i samfunnet. Ved reformasjonen ble reglene om åndelig skyldskap avskaffet.

Frillevesenet.

Så å si alle norske konger i middelalderen hadde sine såkalte friller. De var vel hva vi i dag ville kalle elskerinner. Disse kvinnene var ofte av høy byrd. Det ser ut til at barn av disse forhold, frillebarna, oftest ble tatt godt hånd om av barnefaren. Kong Håkon Håkonsson var frillesønn, sønn av Håkon Sverresson og Inga av Varteig. Håkon Håkonsson hadde selv frilledatteren Cecilia.

1600-tallet

Som vi skjønner, var det harde bud når det gjaldt kjønnslivet i Middelalderen. På 1600-tallet skulle det bli ennå hardere. Samlivet skulle reguleres fra kirken og staten, og til det trengtes lovregler og avskrekkende straffemetoder.

Bortvisning til fiskevær og bergverk var vel i seg selv en av de mer humane straffer. Men vi skal huske at det ofte gjaldt kvinner med små barn. Og det vanærende stempelet fulgte dem siden. Andre ble dømt til å rømme riket. Den strengeste straffen var likevel bål og brann, og det å miste sin hals. Slik straff var slott ikke uvanlig. Ellers var større og mindre bøter eller rein inndragning av formue av de mest brukte straffemåter.

En rekke andre vanærende straffer kom også i bruk. Kakstryking var en metode. Den som hadde gått gjennom denne straffen, var vanæret for alltid. Kakstryking ble avskaffet i 1842.

Gapestokkene var reist ved sognekirkene. Den er vel det strafferedskap som har levd lengst i folketradisjonen. De fleste av oss har vel hørt om den. Her ble synderen festa til stokken med en halsring av jern. Stakkaren måtte stå her flere timer en messesøndag (ofte flere søndager) til spott og spe for allmuen. Enkelte steder var skikken at de slo vann over stakkaren mens han sto der, andre steder ble han (hun) spytta på. Gapestokken ble avskaffet ved lov i 1848.

En annen og kanskje like grusom straffemåte var tremerra. Denne var liksom gapestokken reist ved kirkene. Den som ble dømt til å ri tremerra måtte sitte skrevs over den kvasse stokken, og det ble hengt lodd i føttene. Dette var rein og skjær tortur.

Leiermål var et vanlig lovbrudd. Kjønslig omgang før ekteskapet ble regnet som leiermål. Ble et barn født tidligere enn 9 måneder etter bryllupet, ble det regnet som bevis på dette, og foreldrene ble absolveret (måtte skrive i kirken). Ofte ble de i tillegg ilagt bøter til hospital o.l. Etterhvert ble det slik at de som kunne betale for seg,

unngikk straff, mens de som ingenting hadde, fortsatt måtte stå ved skampelen eller i gapestokken.

Det finnes mange eksempler på at disse forseelser heller ikke var ukjente innen prestestanden selv. Det mest kjente er kanskje tilfellet med Petter Dass. Han ble i 1673 gitt nåde for leiermål med den han var trolovet med.

1700-tallet

De sedelige og moralske tilstandene forandra seg lite, og lovene var også stort sett som før. Mot slutten av 1700-årene vokste det likevel fram et mildere straffesyn, men leiermålsstraffen med offentlig skrifte og framstilling ved kirken til spott og spe eksisterte lenge. Først i 1771 var all straff for leiermål avskaffa. Militære offiserer og soldater hadde gått fri denne vanærende straffen også tidligere.

Det var ingen som ville ha slike straffede folk i arbeid, derfor ble de ofte det vi i dag ville kalle kriminelle. De måtte naske og stjele for å oppholde livet.

Biskop Harboe foreslo i 1763 at barnefedre skulle ha plikt til å være med på betale underhold for barn de hadde utenfor ekteskapet. Vedtaket ble at det skulle betales bidrag til barnet fylte 10 år, fra da av skulle fattigbarn sørge for seg selv.

I den korte tiden Struensee hadde makten, kom det en rekke liberale reformer. Barn født utenfor ekteskap fikk en sterkere rettsstilling. Skyldskapsreglene for inngåelse av ekteskap ble så lempelige at til og med søskenbarn fikk gifte seg med hverandre. Hans reformer varte ikke lenge; da han ble avsatt i 1772 falt de bort. Straffen for leiermål ble innført på ny.

Selv om ekteskapsreglene etter hvert ble lempeligere, hang mye av gamle lover og skikker igjen fram gjennom 1800-tallet og langt opp mot vår egen tid. Den gamle skikken med at det var foreldrene som avgjorde giftermålet, holdt seg lenge, men etter hvert ble det vel mer og mer vanlig med et visst hensyn til barnas egen vilje.

Det ble også mer vanlig med giftermål mellom slektninger, men var man for nærskyldte, eks. søskenbarn, måtte man søke dispensasjon hos kongen, såkalt Kongelig tillatelse, noe som kostet penger.

Som kilde for denne artikkelen er i vesentlig grad benyttet Einar Hovdhaugens bok "Ekteskap og kjønnsmoral i norsk historie".

Gunnlaug Aasetre

SPØRSMÅL OG SVAR

Spørsmål.

Jeg har fått et par spørsmål som jeg lar gå videre til medlemsbladet:

- a) Kan noen gi opplysninger om Anders Knutsson Gåserud (Siljan) og hans foreldre Knut Grorud/Gåserud nedre og Maren Grorud-plassen? Disse må ha levd i forrige århundre.
- b) Kjenner noen til en håndverker (treskjærer) ved navn Eivind Tollefsen Sortemyr, Seljord? Han skal ha vært med på reparasjonsarbeidene i Heddal stavkirke 1850/51. Han finnes ikke i kirkebøkene for Seljord, heller ikke i Heddal (Seljord gård).
- c) På Folsland i Gransherad bodde i 1801 Ola Knutsen og Margit Gulbrandsdatter, med barna Jøran - 12 år, Berte - 10, Pernille - 7, Birgit - 4 år, ingen av dem døpt i Hjartdal. Hvis noen kjenner til disse personene eller navnekombinasjonene, kan de skrive til Thor Gundersen, Sivert Urnes v. 55, Skien, så skal jeg formidle opplysningene videre.

Thor Gundersen

SPØRSMÅL TIL "KLUBBAVISA"

Jeg søker etter opplysninger om slekt fra Langestrand ved Larvik i jernverkstiden.

Aaste Pedersutr. født 31 jan. 1808, hun ble gift med Sven Henriksen. De flyttet til Skien, hvor jeg har funnet dem i folketellingen for 1865.

Aaste Pedersutr. var datter av Peder Jensen masovnarbeider ved jernverket på Langestrand, og Berthe Halvorsutr. Hvem er de?, og hvor kom de fra?

Peder Jensen og Berthe Halvorsutr. hadde også sønnen Halvor Andreas. Denne sønnen kom også til Skien, hvor han ble gift med Marte Marie Jacobsutr. krøger. Han kom senere til Blåland i Lardal som skomaker, og hans kone sto oppført i folketellingen for 1875 som joramor.

Sven Henriksen født 22 juni 1809, hans foreldre var Henrik Hansen og Kirstine Larsutr. Faddere ved dåpen: Dorte Hansutr., Kirstine Jensutr. Kittil Østensen og Christen Carlsen Trulle.

Henrik Christian Hansen og Kirsten Larsutr. ble viet i Langestrand 11 juni 1803. Forlovere: Søren Christophersen og Lars Iversen.

Hvem var Henrik Hansen foreldre?

En Kirstine Larsutr. ble døpt i Langestranda 2 aug. 1783, som jeg mener er rett. hennes foreldre var Lars Svendsen og Maren Larsutr. Faddere var: Ingeborg Poulsutr., Aleth Jacobsutr., Ingebret Halvorsen, Anders Jacobsen og Poul Larsen.

Kjenner noen til hvor disse foreldrene kom fra?

Et tilleggsspørsmål.

Marte Marie Jacobsutr. fra Skien var datter av Jan Jacob Krøger og Maren Singdahlsutr. som var datter av saelmaker Singuahl Simonsen. Hvor kom han fra?

Har funnet familien i folketellingen for Skien i 1801, og de kom antagelig til Skien i 1780-årene. Maren hadde brørene Hans og Jens som også var saelmakere. (salmakere)? De kalte seg begge for Singuahl. Singdahl Simonsen døde 10 april 1812 i Skien og hans kone Anne Hansutr. 4 aug. i 1817. Kjenner noen av leserne til familien?

Med vennlig hilsen
Lisbeth M. Meistrand
Døvikmoen 20

3920 EIDANGER Tlf. 035-18335

TAKKEMLIG FOR SVAR!

By- og bygdebøkene våre.
Presentert av Per Chr. Nagell Svendsen.

Artikkel 3: E I D A N G E R B Y G D E H I S T O R I E

I to tidligere artikler om bygdebøkene i Grenland, har vi omtalt Gjerpen og Solum bygdehistorier. Denne gangen har vi tatt fram bygdehistorien for Eidanger.

Eidanger bygdehistorie forelå i to bind i 1968. Begge bindene var viet den generelle bygdehistorien. Bind 1 omhandlet Eidangers historie fram til 1845. Det neste bindet tok for seg den påfølgende tiden fram mot kommunesammenslåingen med Porsgrunn i 1964.

Gårds- og slektshistorien kom i 1984. Den ble da presentert i tre bind. Bind 1 omhandlet tiden fram til 1814, mens bind 2 og 3 tok for seg historien fram til 1980.

Det var Eidanger historielag som like etter stiftelsen i 1940, aktivt gikk inn for å skaffe Eidanger ei ny bygdebok. Fra tidligere hadde en I.C. Rambergs bok om Eidanger. Denne kom ut i 1918 og er forlengst antikvarisk og en virkelig godbit for alle boksamlere.

Skolestyrer C.S. Schilbred tok på seg arbeidet med redigering og innsamling av stoff. Krigen sinket nok dette arbeidet noe, men allerede i 1945 tok det seg opp igjen.

På begynnelsen av 60- tallet måtte Schilbred trekke seg fra arbeidet på grunn av ny stilling. Eidanger formannskap valgte så etter anbefaling fra Norsk lokalhistorisk institutt å engasjere cand. philol Harald Hals fra Asker.

Hals ble ansatt som redaktør og hovedforfatter av Eidanger bygdebok. Han fikk som oppgave å skrive det vesentligste av den alminnelige bygdehistorien foruten at han skulle fullføre gårdshistorien. Når det gjalt enkelte spesialfelt, så som arkeologi, geologi og bygningshistorie, ble det bestemt at en skulle sette spesialister innenfor hvert enkelt felt på dette arbeidet.

Således gikk det til at geologien blir omtalt av tidligere kommuneingeniør N.V. Åsgården, oldtidshistorien av magister E. Skjelsvik og bygningshistorien av arkitekt W. Swensen.

Jeg vil her spesielt rette oppmerksomheten mot Eidangers eldste historie som blir presentert på en helt utmerket måte. Gjennomgåelsen av de ulike tidsperiodene blir gitt på et lett og engasjerende vis.

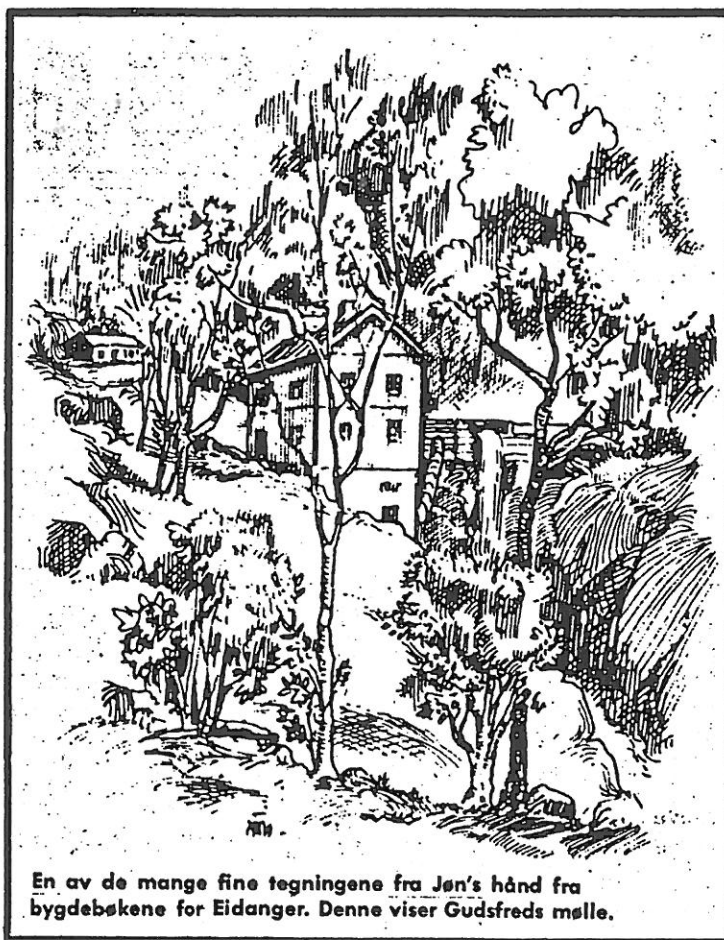
Teksten er gjennomillustrert med bilder av en hel rekke funn og ulike minnesmerker ute i naturen. Ved siden av er det flere kart som viser utbredelsen av fortidsminner og oldfunn fra steinalderen, bronsealderen og jernalderen.

På slutten av kapitlet om Eidangers eldste historie, blir det gitt en oversikt over hva som er funnet i Eidanger av oldfunn og fortidsminner. Denne oversikten er lang, ja, så lang at den faktisk går over åtte tettskrevne boksider.

Det stedet som utmerker seg, er selvfølgelig Rognlia. To sider alene inneholder opplysninger om hva som er funnet der. Men så er da Rognlia spesielt i landsmålestokk også da, nemlig det stedet med flest katalognumre i Oldsak-samlingens arkiver.

Hovedforfatteren har for sin del særlig drevet ved bo-setningen, næringsliv og samfunnsforhold. Like fra middel-alderen og fram til vår tid har han fulgt utviklingen på alle felt som har betydning for ettertiden.

Presentasjonen er ledsaget av gamle og nye bilder, foruten et vell av virkelig gode tegninger, kart og vignetter signert - jøn. Det hele er satt sammen på en svært så tiltalende måte.

En av de mange fine tegningene fra Jøn's hånd fra bygdebøkene for Eidanger. Denne viser Gudsfreds melle.

Gårds- og slektshistorien har to forfattere. Den før omtalte C.S. Schilbred har ansvaret for tiden fram til 1814. Schilbred skriver i forordet at fødebygden Eidanger selvfølgelig har hatt en høy stilling og at det er en glede at hans materiale om bygda nå kommer inn i verket om Eidangers historie.

Schilbred bruker omkring 300 sider på å gi gårdenes og slektenes historie for det aktuelle tidsrommet, ordnet etter gårdsnummer. Bak i boka gjengir forfatteren en del segl og bumerker foruten 30 interessante slektstavler.

I dette bindet er det dessuten funnet plass til "Faste fortidsminner i Eidanger" som er registrert før 1. januar 1980. Oversikten er laget etter gårds- og bruksnummer. En lignende oversikt viser "Funn fra oldtiden".

All den tid artikkelforfatteren er identisk med forfatteren av bind 2 og 3 av gårds- og slektshistorien, er det vanskelig å gi noen vurdering av denne delen av Eidangers historie.

Det er lagt veldig stor vekt på at bøkene som skildrer tiden fra 1814 til 1980, skal være lette å finne fram i. I slektstavlene er foruten barna også deres ektefeller tatt med. Videre er det vist til ektefellenes fedre, - slik at en skal kunne finne tilbake til dennes familie, og bosted - slik at en skal kunne finne fram til mulige etterkommere.

La meg til slutt vise til to omfattende registre bak i bind 3. Det første viser til slektstavler og det andre til gårder, bruk, husmannsplasser og festetomter. Foruten disse registrene er det en oversikt over sagn fra Eidanger, sølvskatten fra 1816, folketellinger og bebyggelse. I samarbeid med oppmålingsvesenet er det lagt med et oversiktskart over gårdsnummergrensene i Porsgrunn kommune.

L A G S N Y T T .

Ett godt nytt år til alle våre medlemmer og lesere.

I høst- og vinterhalvåret er det arrangert to medlemsmøter.

Vårt høstmøte ble holdt i Foredragsalen, Fylkesmuseet, Skien, 9. oktober. Fylkeskonservator Bjørvik kåserte over emnet: Arkivkunnskap og kilde-materiale. Han svarte også på spørsmål fra salen om emnet. Møtet som var godt besøkt, ble avsluttet med en enkel bevertning og slektsprat.

Vårt kontaktmøte ble holdt i Porsgrunn Bibliotek 27. januar. Vi hadde lenge gledet oss til å ta dette nye, fine biblioteket i bruk, som etter en del forsinkelser med byggingen, ble offisielt åpnet 12. desember 1986. Etter en kort innledning ved form. T. Aasetre, ble ordet gitt til sjefsbibliotekar Liv Scheflo, som først fortalte litt om Porsgrunns bibliotekshistorie, og deretter tok oss med på en omvisning i det nye fine biblioteket. Vi var også innom den lokalhistoriske avdeling hvor Grenland Ettehistorielag nå har plassert sitt arkiv.

På vårt møte hadde vi også besøk fra Slektshistoriegruppa i Sandar Historielag, med form. Th. Thorsen i spissen. Han understreket at det var både nyttig og hyggelig å knytte kontakter med foreninger som hadde felles interesser og slekt.

Som nevnt er vårt arkiv nå plassert i den lokalhistoriske avdeling i Porsgrunn Bibliotek. Det kan benyttes på biblioteket, og kan også lånes med hjem av våre medlemmer, men ikke på vanlig måte av det faste bibliotekpersonalet. En fra lagets Styre vil være tilstede følgende dager for å rettlede og være behjelpelig med slektsspørsmål og foreta utlån : Torsdagene 5/2 - 19/2 - 5/3 - 26/3 - 9/4 og 17/4-87, fra kl. 18.00 til 20.00. Vi regner med å holde fram med denne ordningen også etter sommerferien. Det vil bli satt opp oppslag med orientering om dette i biblioteket.

Utlånsregler for vårt avleserapparat:

Lånetid inntil 4 uker.

Betaling for leie kr. 2.- pr. dag, ved overskridelser av lånetiden kr. 10.- pr. dag over avtalt tid.

Skader på apparatet må erstattes av låntageren.

Innstruks og bruksanvisning skal alltid følge apparatet, likedan ekstra lampe.

Vanlig vedlikehold, lamper, e.t.c. bekostes av laget.

Prøv å overholde låneavtalen og unngå overskridelser av lånetiden. Ta heller kontakt for ny avtale.